

”EN ARVINGE - EN LÄNK I EN KEDJA”

- Nyckeln till gården, friheten och arbetsbördan

Kandidatarbete i landsbygdsutveckling

**Landsbygdsutveckling
Institutionen för stad och land
Liz Mattsson
Uppsala 2011-07-02**

Sveriges
lantbruksuniversitet

Titel: En arvinge – En länk i en kedja, nyckeln till gården, friheten och arbetsbördan

Title: "The key to the farm, the freedom and the workload"

SLU, institutionen för stad och land i Uppsala, avdelningen för landsbygdsutveckling

EX0523 Kandidatarbete i landsbygdsutveckling, 2011, 15hp på agronomprogrammet

© Liz Mattsson

Nyckelord: Generationsväxling, lantbruk Livsvärld, System, Modernitet, Gemenskap

Handledare: Kjell Hansen, institutionen för stad och land SLU

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, institutionen för stad och land/SLU Online

publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammanfattning

Detta är en samhällsvetenskaplig kandidatuppsats med temat "generationsväxling i lantbruket". Utgångspunkten är åtta intervjuer insamlade på olika gårdar runt om på fasta Åland, vilket är ett ösamhälle beläget mitt ute i Östersjön. Som komplement till intervjuerna har även deltagande observationer gjorts. Med utgångspunkt i de vardagliga liv människor lever, livsvärlden, vill jag genom denna studie förmedla en översiktlig bild av åländska arvingars livssituationer samt vad som möter dessa personer i vardagen när de bestämt sig för att ta över familjegården eller nyligen har gjort det. Med en fenomenologisk ansats blir det synligt hur meningskapande kommer i uttryck. Systemets påverkan i livsvärlden är en annan huvudsaklig infallsvinkel i analysen samt den snabba utveckling som äger rum inom lantbruket som ett resultat av den tekniska moderniseringen som kontinuerligt sker.

Den dagliga åsynen av det omfattande arbete tidigare generationer lagt ner på gårdarna är ett viktigt skäl till att arvtagarna känner en plikt att fortsätta driva gården och genom att få vara med och bruka jorden knyts man till den. Arvingarna har redan från barnsben deltagit i lantbrukets olika sysslor och på det sättet i ett tidigt skede präglas in i en kontinuitet där lantbruksintresse vaknat till liv. I och med den globala konkurrens som råder måste dagens arvtagare vara beredda att agera som driftiga företagare då det skall driva gården vidare. Investeringarna i samband med generationsskiftet är ofta stora och man får vara beredd att skuldsätta sig en hel del då gården ofta är i behov av upprustning och modernisering för att kunna drivas vidare och möta den rådande konkurrensen. Mycket av arbete på gårdarna är ensamt då maskiner ersätter den mänskliga arbetskraften. Trots att lantbrukaren är sin egen "chef" styrs mycket av vardagen av politik och pengar, vilket är något man hela tiden är tvungen att förhålla sig till när man tagit beslutet att ta över en gård och driva den vidare likt en länk i en kedja.

Abstract

This is a bachelor thesis dedicated to the subject of "generational change in agriculture" on the basis of eight interviews and observation. These interviews were made on various farms around the Åland Island, a community located in the middle of the Baltic Sea.

Based on the everyday lives of people, I would like, through this study, to provide an overall image of the everyday lives of young people in Åland, facing to take over their parents' farms, and how the decision influenced their lives and thoughts.

The daily encounters in the landscape shaped of the extensive work of previous generations has done is a large part of the heirs' sense of having an obligation to continue to operate the farm and to be with and work with the land attached to it. The devisee has from the childhood been involved in different tasks on the farm, and at an early stage their interest in agriculture in general and their own farm in particular has shown. Faced with competition from the outside world, today's heir needs to be prepared to act as successful entrepreneurs when operating the farm. Investments in the generation shift are often large since the farm usually is in need of restoration to meet the current competition. Much of the work on the farms is lonely because machines have replaced human labour. Despite the fact that the farmer is his own "boss" much of the everyday life is controlled by politics and money system, which is something the devisees constantly have to deal with when they make the decision to take over a farm and operate it further - as a link in a chain.

Innehåll

Förord	6
1. Inledning	7
<i>Bakgrund</i>	7
<i>Beskrivning av det empiriska fältet - ÅLAND</i>	8
<i>Metod</i>	<u>9</u>
<i>Begrepp och teoretisk förhållningsätt</i>	10
Livsvärld och system	10
Modernitet	11
2. Analys	12
<i>En arvinges livsvärld baserat på en informants berättelse</i>	12
Plikten att förvalta ett arv	14
Utbildning	15
Intresset för lantbruket	16
En förväntan att medverka i jordbruket	17
Från familjejordbruk till företagande – jordbrukets ändrade villkor	17
Gemenskapen	19
Traktorn – lantbrukarens enda sällskap i arbetet	21
Bondeyrket och friheten	22
Boende	22
Vem blir bonde?	23
Stödsystem – en begränsning och möjlighet för unga arvingar ²³	
Startstöd	24
Systemen kan skapa oro i livsvärlden	25
"Den åländska avundsjukan"	26
Gårdsbesök hos Gustavsson	27
Den "moderna" bonden på Åland	27
Lantbrukare – en livsstil	29
Livsvärldens förmåga att konstruera könsroller	31
Fostran till bonde – praktiskt deltagande	33
Att lära genom lek	33
3. Sammanfattande slutord	36
Källor och litteratur:	37

Förord

Född och uppvuxen på ett familj jordbruk beläget på norra delen av ön Åland, har känslan för den egna gården och dess fortsatta existens följt mig under hela livet. Uppväxten på en gård med mjölkproduktion i det lilla samhället har väckt mitt intresse för livet på landsbygden och betydelsen av dess fortlevnad. Detta har i sin tur påverkat mitt yrkesval till landsbygdsutvecklingsagronom. Att en dag möjligtvis överta hemgården och på så sätt förvalta arvet är något som dagligen finns i mitt bakhuvud. Synen på min egen livssituation har fått mig att fundera kring hur andra unga potentiella arvtagare tänker kring den egna gården och dess förlängda existens. Detta är grunden i att jag i denna kandidatuppsats för landsbygdsutveckling valde att behandla temat "generationsväxling i lantbruksföretagen" Åland som geografisk utgångspunkt. Första gången jag stötte på detta tema var under en kurs i agrarhistoria där jag uppmanades att läsa avhandlingen *Generation och kontinuitet* skriven av agrarhistoriken Iréne A Flygare (1998). Jag minns avhandlingen som en av den mest spännande litteratur jag läst under min studietid. Med inspiration från kursen och Flygares verk, insåg jag att generationsväxling var ett ämne jag gärna skulle fördjupa mig mer inom i ett senare skede av utbildningen. Kandidatuppsatsen i landsbygdsutveckling, vilken omfattas av 15 högskolepoäng, kändes då som ett ypperligt tillfälle till detta.

1. Inledning

Bakgrund

Familjejordbruket är idag den dominerande formen av lantbruk på Åland. Med familjejordbruk menar jag "hushållsbaserad jordbruksproduktion" vilken är samma definition av begreppet som Flygare använder i sin avhandling (Flygare, 1998 s.30). De allra flesta åländska gårdar där jordbruk bedrivs är släktgårdar vilka har gått i arv i flera generationer. För Ålands del är det ytterst viktigt att det finns nya generationer som vill ta över lantbruksföretagen då Åland till stor del är beroende av sitt lokala jordbruk. I en artikel skriven av Tone Nordling publicerad på Ålandstidningens hemsida kan man läsa hur det jordbrukspräglade samhället förser hela den lokala livsmedelsindustrin med råvaror och hur beroende chipsfabriken, mejeriet och slakteriet därför är av det åländska lantbruket. I artikeln framkommer det att ÅSUB (Ålands statistik- och utredningsbyrå) har tagit fram siffror som visar att primärnäringarna och livsmedelsföretag bidrar med ca 1350 arbetsplatser på Åland, vilket är en hög procentandel om man fördelar dessa arbeten på 28 000 invånare. Jordbruket medför även många ringeffekter inom t.ex. transport och byggbranschen vilka skapar ännu fler arbetstillfällen på ön (ÅT 2009-03-30). För att jordbruket skall fortleva på Åland är det av stor vikt att de finns unga arvtagare som är beredda att ta över gården och driva den vidare med allt vad det innebär.

Beslutet att ta över en gård, eller att inte göra det, tas utifrån det vardagliga liv en person lever. Det är i denna vardag att överta gården framstår som en självklar fortsättning – eller som ett allvarligt brott. För att förstå beslutet, måste vi förstå hur vardagen gestaltar sig för de som ska fatta beslutet. Jag har valt att se vardagen som den *livsvärld* (Bäck-Wiklund 1988) människor lever i. Livsvärlden utgör den för-givet tagna verklighet där människor lever och där man inte behöver reflektera över hur livet gestaltas. I vardagen utvecklas det Schutz (1970: 72f) kallar "en naturlig attityd". Vardagen – livsvärlden – är den verklighet där vi agerar utifrån inställningen att vi vet hur den fungerar.

När emellertid en ung person ställs inför det konkreta beslutet om han/hon ska ta över gården eller inte, blir också livsvärlden något man behöver reflektera över – den blir inte längre något som enkelt tas för givet. Det är sådana reflektioner jag försökt fånga i intervjuer och observationer. Med utgångspunkt i denna nyfikenhet på hur unga arvtagare upplever sin livssituation, och i mitt eget stora hjärta för hembygden, dess lantbruk och natur, är den forskningsfråga jag vill besvara i denna uppsats följande - Hur gestaltas livsvärlden för unga generationers lantbrukare på Åland?

Beskrivning av det empiriska fältet - ÅLAND

Två och en halv timmes båtresa från Sverige österut, i mitten av Östersjön, ligger det lilla ösamhället Åland med en yta på 1553 kvadratkilometer, varav skog och åkermark utgör cirka 45 procent. På Åland finns 28 000 fast bosatta personer varav cirka 13500 är yrkesverksamma (Ålands statistik- och utredningsbyrå 2010-05-23). Ön är trots sin ringa storlek är uppdelad i 16 olika kommuner. Cirka 40 procent av befolkningen bor i Mariehamn, vilken är Ålands enda stad. I de nio landsbygdskommunerna bor 51 procent och de resterande nio procenten av befolkningen är bosatta i de sex så kallade skärgårdskommunerna. För att ta sig ut till skärgårdskommunerna är man tvungen att åka mindre bilfärjor (Det offentliga Åland 2011-5-5). Åland tillhör Finland men är ett självstyrkt landskap. Detta innebär att Åland har en unik politisk status – landskapet har egen regering och eget lagting där många viktiga beslut angående samhället fattas. Självstyret gör det möjligt för Åland att stifta egna lagar inom särskilda områden såsom sjukvård, utbildning, kommunförvaltning, polis, post, näringsliv etc. Trots att Åland tillhör Finland är Åland enspråkigt svenskt (Eriksson; Johansson 2004 et.al.).

Inom varje kommun finns ett antal små byar med namn som Marcusböle, Gölby, Tärnebolstad, Lemböte och Mångstekta. Byarna är uppbyggda av ett fåtal familjer och det bor mellan 40-100 personer i varje by. Husen står ofta tätt och därmed bildas en "bykärna" vilken kan ses som byns centrum. Stora äldre välhållna mangårdsbyggnader är en vanlig syn i många av byarna. I varje by finns en skylt som visar byns namn och det är ofta vanligt att en rad med postlådor av olika färg och form finns i byns mittpunkt. I många av de åländska småbyarna finns även en för Åland traditionell midsommarstång. Vägarna är i jämförelse med Sverige röda till färgen då bergslaget på holmen är rödgranit (Official tourist gate away 2011-05-09).

Det märks att Åland är ett samhälle där jordbruket har en central roll, då det i anslutning till många bostadshus finns gamla lador och ladugårdar med tillhörande hagar. Sommartid ser man många betande djur längs med landsvägarna. Landskapet präglas av skärgård och är indelat i små skogspartier och åkrar. Åkrarna inte är större än ett par hektar och ofta av oregelbunden form. Mellan åkrarna och skogen, som består av en blandning av både löv- och

barrträd, finns många havsvikar, sjöar och andra vattendrag (Official tourist gateway 2011-05-09). Landskapets utformning med dess begränsade markytor gör att förutsättningen för storskaligt jordbruk på Åland inte är god (ÅSBU, Rapport 2007:7). På grund av att Åland omringas av vatten är dock klimatet mer gynnsamt för odling än i fastlandet. Öklimatet bidrar till en längre och mildare höst. Odlingssäsongen på Åland är omkring 180 dagar (ÅSBU Rapport 2007:7). Samhället är till stor del självförsörjande gällande kött-, grönsaks- och mejeriprodukter. Det finns tillgång till både lokalt slakteri och mejeri. Jordbruket är i förhållande till Sverige småskaligt, gårdarna har i medeltal omkring 19 ha odlingsmark och 35 ha skog. Inom lantbruket satsar man ofta på flera produktionsgrenar samtidigt, exempelvis en kombination av mjölkkor och specialodling (potatis, lök etc.) eller dikor och får. De flesta gårdarna är familjeföretag och har gått i arv under flera generationer (Ålandslandskapsregering 2011-05-08).

Byns mittpunkt med midsommarstången och postlådorna i centrum. Foto: Liz Mattsson

För att få bedriva näring eller äga någonting på Åland krävs att man har en så kallad hembygdsrätt. Hembygdsrätten fås redan vid födseln förutsatt att någondera föräldern redan har det. Om man flyttar till Åland har man möjlighet att ansöka om hembygdsrätt efter fem års fast boende. Regler om hembygdsrätten har införts för att jorden skall ha möjlighet att bevaras i den åländska befolkningens ägo (Eriksson; Johansson).

Metod

Denna uppsats är en kvalitativ studie baserat på åtta intervjuer. Genom en kvalitativ arbetsmetod får man tillfälle att ta del av andra människors perspektiv och på det viset möjlighet att se och förstå hur andra upplever det de gör och situationen de befinner sig i (Teorell & Svensson 2007). Intervjuerna är gjorda med unga arvtagare till gårdar spridda över fasta Åland. Samtliga informanter är i åldern 20-40 år och har nyligen tagit över ett lantbruk eller står med visshet inför ett övertagande inom en snar framtid. Produktionsinriktningarna och djurantalet på de olika lantbruksföretagen varierar medan gårdarnas omfattning i hektar mark är ungefär likvärdiga. Informanternas gårdar kan alla ses representativa för dagens åländska jordbruk. De åtta informanterna utgörs av sju män och en kvinna. Alla intervjuer är

inspelande på band. Detta för att kunna koncentrera mig på själva samtalet vid intervjutillfället istället för skrivandet. Jag har även fört fältdagbok efter samtliga gårdsbesök.

För att se om intervjufrågorna fungerade tillfredställande valde jag att göra en provintervju med en vän till mig uppväxt på Åland som i dagsläget studerar till ekonomagronom på Sveriges lantbruksuniversitet. Han var lämplig som provperson då han i framtiden är en potentiell arvinge till ett av de åländska lantbruken.

I samband med intervjuerna har jag också gjort observationer med större eller mindre inslag av deltagande (jfr Teorell & Svensson 2007). Jag gjorde alla intervjuer hemma på respektive informants gård och därmed har observationerna kunnat fördjupa min förståelse för deras vardagliga tillvaro. Jag har även valt att presentera en beskrivning från en annan gård utöver mina informanter. Detta familjejordbruk har jag regelbundet under flera års tid besökt och ibland även medverkat i de olika sysslor som hör gårdens lantbruk till. Det lantbruket har haft relevans för min uppsats då jag nära fått följa uppväxten av familjens barn och deras involvering i lantbrukets olika sysslor.

Av etiska skäl har jag anonymiserat alla informanter. Alla medverkande har fått sina namn utbytta och även vissa ort- och gårdsnamn har döpts om då de annars hade blivit för avslöjande. Information om gårdarnas arealer, familjernas storlek och produktionsgren etc. är korrekt angivna i uppsatsen då jag trots anonymisering vill förmedla kontexter. Detta innebär givetvis, med tanke på hur litet det åländska samhället är, att den som känner till lokala förhållanden, och som är villig att ägna möda åt det, relativt enkelt kan "avslöja" min anonymisering. Men ett viktigt skäl till att byta namn har varit att understryka att uppsatsen inte handlar om mina informanter som individer och privatpersoner, utan om generationsväxlingen som process.

Begrepp och teoretisk förhållningsätt

Generationsväxling inom lantbruket har diskuterats av många olika författare. I mitt eget arbete har jag framför allt tagit stöd av agra-historikern Irene Flygares (1998) resonemang, där jag bl.a. inspirerats av hennes tankegångar kring vem som blir den nya bonden och hur man rotas i lantbruket. Viktigt har också etnologen Sören Janssons (1987) analys av det moderna familjejordbruket varit. Även de diskussioner som kulturanthropologen Yvonne Gunnarsdotter (2005) och etnologen Kjell Hansen (1998) för med utgångspunkt i skilda miljöer har gett uppslag relevanta för uppsatsen.

Livsvärld och system

Det mänskliga livet är fullt av rutiner som gör att man känner sig hemma i det man håller på med. Man gör saker som är väldigt självklara och reflekterar inte över dess utförande. Om jag utgår från ett lantbruk är vardagssysslor och rutiner exempelvis att mjölka korna, ge djuren mat, köra traktor, sopa ladugården och utfodra etc. Begreppet *livsvärld* har ursprungligen växt fram ur den fenomenologiska teoribildningen och begreppet kommer att ha en central roll i uppsatsens analys, då det hjälper mig att uppmärksamma företeelser som sker i människors vardagsliv. Edmund Husserl, filosof och fenomenologins grundare, började diskutera begreppet som sedan kom att bli ett av de mest centrala inom fenomenologin. Husserl resonerar kring hur den verklighet vi upplever är konstruerad av människor och att man som individ befinner sig i en värld som alltid självklart finns där. (Bengtsson 1999). Husserls livsvärldsbegrepp definieras som "Den konkreta erfarbara verklighet vi dagligen lever våra liv i och tar för given i alla våra aktiviteter" (Bäck - Wiklund Margareta s.75, 1988). Alfred

Schütz, en elev till Husserl, tog utgångspunkt i Husserls filosofiska lära men utvecklade även Webers handlingsteori och kom på det sättet in i samhällsvetenskapen. Han fortsatte att diskutera begreppet livsvärld och utvecklade begreppet (Schütz 1932). Livsvärlden i Schütz mening utgörs av *"världsliga händelser och institutioner och socialt accepterade konventioner som konstitueras och rekonstitueras genom människors vardagliga handlande"* (Bäck – Wiklund s. 76). Schütz har bidragit till att livsvärlden blivit ett begrepp som idag ingår i det samhällsvetenskapliga språkbruket (Bäck-Wiklund, 1988). När jag använder mig av begreppet i uppsatsen är definitionen enkel – "Livsvärlden kan ses som den vardagliga omgivning som människor tar för given och som självklar och där de rör sig utan att behöva reflektera."

Livsvärld, i dess fenomenologiska tappning, utgör visserligen kärnan i mitt analytiska perspektiv. Men jag har dessutom valt att koppla detta perspektiv till Jürgen Habermas (Månsson, 1988) resonemang kring hur livsvärlden påverkas, "koloniserar", av det Habermas kallar *system*. En utgångspunkt för Habermas diskussion av "det kommunikativa handlandet" är möjligheterna för att kunna etablera demokratiska och öppna relationer i ett samhälle.

Demokrati kan, enligt nationalencyklopedins definition översättas med "folkstyre" (Nationalencyklopedin, 2011-05-10) och kan ses som ett fenomen från början konstruerat i *livsvärlden*. Demokratin i dagens moderna samhälle bygger på en idé om att människor kommunicerar med varandra. Demokratin är i sin tur offentlig. Denna offentlighet utgör en arena där politik sedan bedrivs. Det som ursprungligen kunde betraktas som resultat av en fri och öppen dialog eller kommunikation har, menar Habermas, genom institutionalisering och organisering kommit att uppträda i samhället snarare som en kraft som hindrar öppenhet än som främjar den. Som exempel på detta anger Habermas de ekonomiska och politiska systemen (Månsson 1988). EU blir i detta sammanhang ett exempel på hur systemet påverkar dagens lantbruk. Man skulle kunna betrakta EU som ett slags system av "andra graden", eftersom det ju frambringats av de skilda nationella politiska systemen. I jämförelse med systemteori och fenomenologin där begreppen står ensamma talar Habermas istället om hur system och livsvärld hänger samman och påverkar varandra, vilket exemplet ovan illustrerar. Han menar att en kombination av dessa begrepp är viktiga för att få en god förståelse för samhällsutvecklingen i stort. Habermas teori hjälper till att se hur system koloniserar livsvärlden i dagens moderna samhälle. (Månsson Per, 1988). Genom att studera generationsväxling på det sätt jag valt att beröra ämnet, blir det många gånger väldigt tydligt hur livsvärld och system hänger samman. Systemet griper till stor del in i lantbrukarnas livsvärld och på så sätt påverkar det som sker i den.

Modernitet

Genom 1900-talets industrialisering har jordbruket effektiviserats och stora förändringar skett. Begrepp som modernisering och rationalitet kommer därför att vara relevanta att använda i sammanhanget för att förklara fenomen. Teoretiker som har stort inflytande vad det gäller dagens modernitetsdiskussion är förutom Habermas också sociologen Anthony Giddens. En av Giddens huvudpoänger är "tidens och rummets sammanpressning" (time space compression) som är en väsentlig del av modernitetsdiskussionen (Giddens, 1990 s. 25 ff). Istället för Habermas *system* talar Giddens om liknande fenomen i termer av "*de frånvarande andra*". När man diskuterar generationsväxling inom lantbruket är det frågor om kontinuitet och förändring som uppenbarar sig. De strukturella frågorna kring relationerna mellan livsvärld och system samt "*de frånvarande andra*", kommer i informanternas tal snarare till uttryck som reflektioner kring förändringar över tid och relateras då till den egna livsvärlden

2. Analys

En arvinges livsvärld baserat på en informants berättelse

Vy från Norra Sundvägen

Foto: Liz Mattsson

Jag kör backe upp och backe ned längs den slingrande Norra Sundvägen vilken är Ålands längsta kvarvarande kommunala grusväg. Landskapet är kuperat med variation av små åkerlappar, skog och beteshagar. Mellan skog och åker kan jag se skymten av en sjö, det är Norra kyrksundet som glittrar då vårsolen strålar mot vattenytan. Vägen leder mig genom ett par små byar med några bostadshus. Jag kommer fram till en "bykärna" där ladugårdsbyggnaderna är fler än i de flesta andra byar jag passerat under bilfärden. På byskylten kan jag läsa "Tosarby" och vet därför att jag kommit rätt. I Tosarby finns en potentiell arvtogare till åtminstone en av de ladugårdar jag ser. Mitt emot raden med postlådor av olika färg och form läser jag "Södergårds" på en skylt. Det är på den gården en av mina utvalda intervjupersoner växt upp, nämligen Martin.

Jag svänger in på gården och parkerar bilen på ladugårdsbacken. När jag öppnar bildörren möts jag direkt av en svag, men välbekant lukt av kodynga. På Södergårds börjar vårbruket närma sig och dyngan skall spridas på åkern som gödsel inför sådden. Jag ser en röd traktor av äldre modell med märket Ferguson komma körande in på gårdens parkering. En gödselvagn är kopplad till traktorn. Ur traktorn hoppar en man med keps, mörka arbetsbyxor

och ledig tröja. Han ser ut att vara i 25-års ålder och jag förstår att mannen måste vara Martin. Han kommer fram och hälsar mig välkommen till Södergårds. Jag blir inbjuden på kaffe till det röda huset med vita knutar. Det är huset som Martin delar med sina föräldrar och som även är hans barndomshem. Huset är i gammal stil och ser ut att vara i behov av renovering inom ett par år då såväl fasaden som inredningen börjar bli sliten. Bland annat de ljusgula köksskåpen och skruvkranen i diskstället ger intrycket av att inredningen är från ett tidigare decennium. Jag slår mig ned i den traditionella köksoffan av trä. Innan intervjusamtalet inleds bjuder Martin på kaffe samt hemlagad smörgåstårta som hans mor har lagat.¹

Martin är den yngsta i syskonskaran av tre bröder. Han har tillsammans med de övriga familjemedlemmarna tagit beslutet att det är han av syskonen som kommer bli arvtagaren till Södergårds. Gården är i dagsläget inriktad på mjölkproduktion och har ett 40 tal djur inräknat kor, kalvar och kvigor för rekrytering. Gårdens areal är runt 100 hektar (inräknat skog, åker och impediment). Den ligger vacker belägen i närheten av en sjö. I anslutning till sjön finns kuperade beteshagar där djuren har möjlighet att gå ute sommartid. Bostadshuset samt gårdens maskinhall ligger i nära anslutning till ladugårdsbyggnaden. Västergårds har tillhört släkten Bergqvist sedan mitten på 1800-talet och fyra generationer har hunnit med att bruka den. Under åren som gått har gården expanderat och ny mark har köpts in i omgångar.

Södergårds – gården som Martin skall förvalta under många år framöver.

Foto: Liz Mattsson

I dagsläget är det fadern som driver Södergårds medan modern arbetar borta. Båda Martins föräldrar börjar närma sig pensionsåldern så ett övertagande av gården är aktuell inom en snar framtid. Att Martin skulle bli gårdens arvtagare har inte varit självklart då även mellanbrodern haft ett intresse av att bli lantbrukare. Broderns livssituation är idag en annan än tidigare - med arbete, familj och boende utanför gården. Detta har gjort att det blivit mer självklart att Martin är Södergårds efterträdare. Martin kommer inom ett par år att köpa gården till en förmånlig summa av sina föräldrar. För att syskonen skall kompenseras får bäggedera ta del av fem hektar mark som idag tillhör gården men som inte kommer att ingå då Martin övertar den. Det är dock inte åkermark utan betesmark och skog som Martins bröder får överta då

1

Martin är beroende av all åkermark han kan få för att klara foderbehovet till djuren. På marken som bröderna får som kompensation planerar den ena brodern att bygga en sommarstuga då han redan har investerat i ett bostadshus. Den andra brodern funderar på att flytta till byn och bygga sig hus på sin tomt. Skogen kommer bröderna främst att använda för eget hemmabruk.

Plikten att förvalta ett arv

För Martin är det otänkbart att gården skall säljas till någon utanför familjen. Orsaken till att han inte vill sälja gården är främst för att de skulle kännas som ett svek mot de släktingar vilka byggt upp gården under generationer, Martin förklarar:

"Det känns som man sviker någon om man skulle sälja gården, den har funnits i så många generationer och det har jobbat så hårt för att den skall behållas och så skulle man bara skicka iväg den i en handvändning. Nej det skulle inte vara tänkbart".

Martin fortsätter diskussionen angående att bevara gården inom släkten och kommer in på hur gården kan ses som ett livsverk vilket tidigare generationer lämnat efter sig.

"Skogen, det är ju ett livsverk som far lämnar efter sig, samma blir det ju med jordbruket man expanderar gården och formar marken efter ditt behov exempelvis genom att lägga igen och dränera diken, det blir ju som ett livsverk på nått vis."

Berättelserna om hur förfäderna påverkat landskapet blir en påtaglig och ständig påminnelse som skapar ett sammanhang, vilket är viktig i Martins livsvärld. Tidigare generationers arbete är synligt i det landskap han själv arbetar och rör sig i varje dag. Hans arbete ingår på ett självklart sätt i en kontinuitet. Född på ett lantbruk, där gården har varit det centrala i flera decennier, ja till och med sekel, är egendomen någonting fyllt av mening och innebörd för Martin som ser sin uppgift att fortsätta förvalta detta arv. Uttalanden om blodsband och den betydande känslan av att gården hålls inom släkten går att se som ett uttryck för att man vill skapa och upprätthålla kontinuitet i livsvärlden. På det sättet utgör dessa föreställningar en motvikt mot "systemets" idéer om marknadsvärden och varuekonomi - i detta sammanhang är det inte pengarna som har betydelse för arvtagaren utan värdet i att upprätthålla det förfäderna har byggt upp, som är det meningsfulla (jfr Schütz, 1967).

Martins uttalande om oviljan att ge ifrån sig gården utanför släkten är inte någonting som gäller bara honom. Alla informanter jag talat med ser det svårt att lämna ifrån sig gården till utomstående. På sin höjd skulle man kunna tänka sig att arrendera ut marken men att sälja den är ett alternativ som ligger långt borta för samtliga unga arvingar. De starka släktbanden som gör att arvtagarna har en vilja att förvalta arvet är inget som är unikt för just de åländska gårdsägarna. Detta fenomen presenterar även Gunnarsdotter (2005) och Flygare (1999) i sina avhandlingar.

Flygare (1999) för en diskussion hur man som lantbrukare genom att bruka jorden knyts till den. Hon talar om fenomenet i termer av att man "rotas in i det fysiska rummet". På ett liknande sätt upplever jag att Martin och hans gelikar har rotats då de år efter år brukar skog och mark. Under tiden har gården formats av Martins förfäder till det vad den är idag. Detta gör att gården i sin tur får ett mervärde för Martin och plikten att förvalta arvet stärks därmed.

Utbildning

Ålands Naturbruksskola, skolan där de flesta åländska arvtagare studerat under någon period. Foto: Sebba Södergård 2010-03-02

Utbildning har varit viktigt för Martin och även hans föräldrar har alltid varit angelägna om att han skall ha en yrkesutbildning. Martin förklarar att föräldrarna har varit måna om att han själv skall få välja vad han skall göra av sitt liv och inte tvingat in honom på lantbruksspåret. Han upplever att föräldrarna snarare uppmuntrat honom till annan utbildning än lantbruksutbildning. Samtidigt som föräldrarna har format det som är Martins livsvärld har de öppnat en dörr – men inte tvingat honom gå igenom den.

Efter grundskolan bestämde Martin sig för att börja på Ålands Lyceum, ett högskoleförberedande gymnasium i Mariehamn. Lyceet är en skola av hög status på Åland där många elever med ambitioner för högskolestudier studerar. Martin trivdes inte i den skolan på grund av att den var så teoretiskt inriktad. Han bestämde sig således för att hoppa av och började istället på Ålands naturbruksskolas treåriga lantbrukslinje. Martin har alltid haft ett stort intresse för lantbruk så att söka till naturbruksskolan som ett andra alternativ kändes naturligt för honom. Där trivdes Martin mycket bra och hans lantbruksintresse förstärktes ytterligare. Det var under hans studietid på naturbruksskolan som familjen Bergqvist på allvar började tala om att det var Martin av de tre sönerna som skulle bli arvtagare av gården. Efter naturbruksskolan kände Martin att han hade så mycket kunskap att han redan i det läget skulle kunna tagit över familjegården. Vid den tidpunkten var fadern för ung för att gå i pension och därmed inte beredd att lämna över gården till sonen. Martin funderade då på att läsa till agronom på Sveriges lantbruksuniversitet med inriktning på mark och växt. Han saknade dock behörighet då han inte haft möjlighet att läsa tillräckligt med naturvetenskapliga ämnen på naturbruksskolan. Detta ledde till att han som ett alternativ till agronomutbildningen började studera till skogsvårdsingenjör i Finland. I dagsläget är Martin nyligen utexaminerad och i väntan på att få ta över Södergårds efter fadern, arbetar han nu som skogsrådgivare för Ålands skogsvårdsförening. Arbetet är relativt välbetalt och mycket av de pengar han tjänar ihop försöker han spara. På detta sätt planerar Martin att kunna samla ihop ett nödvändigt startkapital som han kan utnyttja i samband med gårdsköpet. Trots att han arbetar heltid är han mycket hemma på gården och hjälper till - allra mest under den hetsiga skördesäsongen. Martin har även ägnat många somrar till att arbeta inom lantbruket, både hemma på gården och hos andra. Periodvis har Martin upplevt arbetet hemma på gården som mycket intensivt,

vilket har lett till att han stundtals känt sig pressad och därmed emellanåt blivit trött på lantbrukssysslorna. När det investeras i något nytt på gården har han nuförtiden alltid ett finger med i spelet och samråder med fadern då en ny investering skall göras. På det sättet får han en bra överblick över gårdens tillgångar och detta är även en del i förberedandet inför generationsväxlingen.

I Martin liv har det alltid varit en självklarhet att utbilda sig. Det är inget varken han- eller hans föräldrar egentligen har ifrågasatt utan någonting man skall göra oberoende vilken yrkesinriktning man tänkt sig – att barnen går i skola har varit en del av det vardagliga livet på gården. Att gå i naturbruksskolan har varit värdefullt för Martin ur flera perspektiv. Dels har han fått mycket kunskap inom lantbruk - både praktisk och teoretisk, dels har utbildningen gjort det möjligt för Martin att söka ett s.k. startstöd, vilket jag kommer att belysa närmare i ett annat stycke.

Intresset för lantbruket

Det märks på de entusiastiska sätt som Martin pratar att han har ett stort intresse för lantbruk och lantbruksrelaterade frågor. Han är engagerad i jordbrukspolitiska problem och flera gånger under samtalet kommer vi in på ämnen som rör jordbruket i stort. Exempelvis problemet med olika EU- stöd, småskaligt- och storskaligt jordbruk, markpriser etc. Intresset för lantbruket har funnits hos Martin ända sedan barnsben och favoritsysslan har alltid varit att köra traktor, vilket han gjort så länge han kan minnas. Han kommer ihåg hur han redan i fem- till sexårsåldern fick en roll i lantbruket genom att vara den som framförde traktorn på åkern vid höskörden och berättar:

"När vi körde hö så startade föräldrarna traktorn och satt i lägsta växeln. Sen sa de att - nu håller du ratten rak. Så fick man sitta och styra mellan höbalarna. De där första åren var mest bara för skojs skull. Så på det sättet blev man intresserad tidigt".

Det som Martin beskriver illustrerar hur ett intresse för jordbruket tidigt växer fram då man som liten automatiskt tas med i jordbrukssysslorna och på det viset växer in i rollen och därmed infogas i en livsvärld. I vardagen är det en självklarhet för föräldrarna att barnen redan i tidig ålder involveras in jordbrukssysslorna. Man reflekterar inte över att barnen är med utan det är en naturlig del av livet. De är inte bara Martin som beskriver detta fenomen utan samtliga informanter jag talat med har medverkat i lantbruket så länge det kan minnas. Ove, en ung man i 25-årsåldern, uttrycker det så här:

"De började med att de satt en sele på oss och så satt dom oss i traktorn. Jag har varit med i jordbruket alla somrar sedan 1992".

Även Bosse som idag är 40 år och nybliven gårdsägare minns hur han som fyrråring fick en liknande roll som Martin i höskörden.

"Jag fick börja köra traktor tidigt, så tidigt att nästan inte ihåg det. När jag var riktigt litet barn då snesa vi höet och då fick jag sitta och köra mellan snesarna när de andra lassa på. Det var ju en som skulle sitta och köra fram traktorn, så föräldrarna satt i lägsta växeln och jag fick styra. Jag satt i den här Forden, den här blåa som vi har kvar ännu. Så lasta de vuxna på och så fick jag stig ner från sitsen och tramp ner pedalen så traktorn stanna. Och sen gå efter korna och ge kalvarna å hönsen mat och sånt där fick jag vara med och göra"

De berättelser informanterna återger illustrerar hur barnen i ett tidigt skede blir tilldelade arbetsuppgifter på gården. På detta vis får de en roll i lantbruket och känner sig behövda. Att

ha en roll och känna sig behövd är meningsfullt för barnen, vilket i sin tur leder till att ett intresse för lantbruk föds. (Schütz 1967).

Sociologen Johan Asplund (1987) beskriver hur drakflygning är en enmansaktivitet men när man för upp draken i skyn händer någonting – det börjar rycka i linan och draken kan på det viset uppfattas levande. Han menar att på detta sätt kan man se drakflygningen som en *elementär form av socialt liv*. Liknade exempel på detta fenomen kan enligt Asplund vara när man exempelvis hyvlar en bräda eller slår in en spik i en plank. Han menar att brädan och spiken svarar och på så sätt uppstår en elementär konversation. En liknande lustfylldhet som i drakflygandet kan jag se i traktorkörandet. De flesta arvtagare beskriver traktorkörning som någonting de gillat att göra sedan barnsben. Genom att föra i växeln och ratta traktorn på åkern har man som förare något som kan liknas vid det som Asplund beskriver som en elementär konversation – traktorn svarar när man rör på ratten eller lägger i växeln. På det sättet blir traktorkörningen lustfylld och något man gärna gör - ett intresse för en lantbrukssyssla har därmed fötts.

En förväntan att medverka i jordbruket

Ingen av de informanter jag talat med upplever att det varit någonting annat än frivilligt att medverka i jordbruksysslorna. Trots detta får jag känslan, när jag talar med mina informanter, att man som lantbrukarbarn ofta har en förväntan på sig att medverka i lantbruket och att man som barn född och uppvuxen på gård ofta känt sig behövd i vardagen och därför rutinmässigt hjälpt till med vissa förekommande sysslor. Lantbruket är en traditionstyngd näring och själva landskapet och markerna är inpyrda av tidigare generationers arbete och vedermödor. Detta, liksom arbetsårets toppar med behov av arbetsinsatser, skapar en känsla av att vara behövd i ett bestämt och lokaliserat sammanhang. Martin berättar:

"Det har alltid varit frivilligt, men nog har man känt sig tvungen att hjälpa till på nått vis. Ibland kändes nog sådär att köra hö och hålla på med olika jordbrukssysslor när de andra exempelvis for och simma. Men känslan var ju skön sen när höet var bärgat "

Även i detta uttalande kan man observera hur meningskapande kommer i uttryck. Genom att sätta ord på ett fenomen får de meningsfull innebörd (Bäck-Wiklund, 1988). Som lantbrukarbarn är man född in i en vardag där man exempelvis lär sig att det är viktigt att djuren får foder av god kvalitet. Barnen, enligt mina informanter, har ofta medverkat under höskörden som en hjälpande hand. När exempelvis fadern sedan talar om för bonden i grannbyn att: "Vi på Södergårds har bärgat 700 balar hö idag och tack vare att ungarna hjälpte till hann vi få in allt precis innan regnet kom". Genom att sätta tala om företeelsen tilldelas barnen här beröm för sina insatser och känner sig behövda. På det sättet kan man tänka sig att det för Martin kändes mer meningsfullt att hjälpa till på hemgården istället för att exempelvis åka och simma med de andra barnen under den intensiva skördeperioden.

Från familj jordbruk till företagande – jordbrukets ändrade villkor

På gården Nilsas har man nyligen investerat i en skördetröska som effektiviserar arbetet vid skördesäsong. I bakgrunden syns gårdens äldre traktor som idag ersatts av en betydligt större och modernare fyrhjulsdreven och automatväxlad traktor av märket John Deere. Bilden är från 1990. Foto: Annette Loumann

Sören Jansson (1987) beskriver i boken *Den moderne bonden* hur man kan föreställa sig ljudet på ett lantbruk omkring 1930 – det var ardennerhästar som med sina järnskor klampade fram, gnissel från selar och skörderedskap, kor som råmade, kacklade hönor och tuppen som gal. Han menar att de ljud man hörde på ett lantbruk i början av 1900-talet inte är samma ljud som hörs idag. Dessa ljud har istället byts ut mot buller från maskiner, traktorer och bilar. Utvecklingen i lantbruket har gått i en rasande takt och det är svårt att föreställa sig hur det vardagliga livet gestaltade sig för exempelvis min farfar då han stod inför beslutet att bli lantbrukare. De premisser som gällde när min far beslöt sig att en dag ta över jordbruket efter farfar var inte desamma som farfar stod inför, men inte heller det som dagens bönder möter inför ett övertagande. Världen har genom den industriella moderniseringen förändras i snabb takt och lantbruket med den (Jonsson, 1987).

Martin menar att ha ett intresse för lantbruk är en förutsättning för att bli en framgångsrik jordbrukare, men att det idag inte räcker med ett brinnande intresse utan att man även måste vara angelägen att bli skicklig företagare för att lyckas riktigt bra. Flera av de informanter jag talat med är överens om att man som lantbrukare idag måste vara företagare för att överleva inom branschen, då pressen från omvärlden är hård. Gunnarsdotter (2005) presenterar liknande argument från lantbrukare i sin avhandling *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap*. Lars, en medelålders bonde i Locknevi, är en av många informanter Gunnarsdotter valt att citera i avhandlingen. Han säger: "förr var vi producenter, nu skall vi vara företagare (Gunnarsdotter, 2005 s.196). Det ändrade villkoren inom jordbruket var en av

orsakerna till att mellanbrodern bestämde sig för att inte konkurrera med Martin gällande övertagandet av Södergårds – brodern hade inte något intresse av att bli egenföretagare.

Martin är lite bekymrad över hur jordbruket på Åland har utvecklat sig det senaste årtiondet. Han menar att det idag inte är möjligt att försörja sig på ett småskaligt jordbruk, vilket det var när han var barn. Fadern klarade sig gott och väl på 20 mjölkkor men idag behöver besättningarna vara mycket större för att få en god rulljans på verksamheten. Martin är skeptisk till ett storskaligt jordbruk på Åland, då han ser att förutsättningarna för den typen av jordbruk är ytterst begränsad på ön.

"Jag har alltid varit emot det storskaliga. Storskaligt är bra där det finns möjlighet, men Åland är väl inte riktigt gjort för de storskaliga, speciellt inte norra Åland. Norra Åland om man beskriver det grovt, så först är det vatten, sen kommer det lite åkrar runt vattnet, runt åkrarna kommer det smala remsor med skog och sen kommer det berg, bara berg."(Martin, Södergårds arvtagare)

Detta citat illustrerar hur Martin istället för ekonomiska argument refererar till något helt annat – nämligen naturförhållanden för att visa problemet med storskalighet inom jordbruket. Åland har genom globaliseringen blivit en del av den stora världen. Trots öns dåliga förutsättningar för storskalig produktion tvingas man möta den globala konkurrens som råder från omvärlden. I samband med globaliseringen blir de lokala förutsättningarna för jordbruksproduktion ännu mer synliga och påtagliga som just lokala. Lantbrukarna upplever en allt större press att agera som driftiga företagare för att ha en chans att möta världsmarknadens konkurrens. Detta är även ett bra exempel på hur "systemet hos Habermas, eller "de frånvarandeandra" hos Giddens påverkar vad som sker i olika livsvärldar – i detta fall bondens livsvärld.

Gemenskapen

Martin menar att bondeyrket har blivit ett mer ensamt arbete då maskiner ersätter mänsklig arbetskraft - idag klarar man av de flesta jordbrukssysslorna själv med hjälp av effektiva maskiner. Etnologen Sören Jansson (1987) har gjort liknade observationer. B.l.a. har han pekat på hur piga och dräng under 1900-talets första hälft gradvis byttes ut mot mjölkmaskin och hur skördetröskan ersatte mänsklig arbetskraft i fälten. Martin jämför dagens vallskörd med hur det var då han var barn och lyser upp när han minns hur höbärgningen gick till när han var liten:

"Höskördarna var det bästa som fanns, det var en otrolig uppväxt att få vara med där, hela byarna gick ihop och så körde man alla tillsammans. Man åt hos varandra, det var en gemenskap. Det var otroligt! Vallskörden har därför alltid legat nära hjärtat för mej."

Detta citat illustrerar hur gemenskap tidigare konstruerades i byn genom att byns medlemmar årligen gick ihop och bärgade höet. Höskörden var en viktig del av arbetsåret men hade samtidigt tydliga rituella inslag som upprätthöll gemenskapen mellan bondehushållen i byn. Genom att arbeta tillsammans framhölls att man hörde samman och att alla var jämlikar, och genom att dela måltider med varandra underströks att denna gemenskap sträckte sig utanför de rent praktiska uppgifter, som behövde utföras. Denna gemenskap, som inte längre existerar, verkar ha betytt mycket för Martin som liten då han väljer att lyfta fram detta minne och låta andra falla i glömska (Cohen, 1985). Genom att berätta om hur han saknar sådana inslag idag, kan Martins berättelse förstås som en kritik mot nutiden, då villkoren för en bonde inte är desamma som förr. Skälet till detta sägs vara maskinernas effektivitet många

gångar ersatt mänsklig arbetskraft och att ritualer som tidigare upprätthöll gemenskapen därmed försvunnit (Jansson, 1987).

Martin målar upp sin barndoms gemenskap kring höskörden i samma sekvens som han också talar om hur ensamt bondeyrket numera är, främst beroende på att arbetet mekaniserats och att man inte längre är beroende av att få hjälp av grannarna med tunga moment. På så sätt blir berättelsen om höskörden också en berättelse om en gemenskap som försvunnit – och som Martin med sitt sätt att formulera sig visar att han saknar. Martins berättelse är inte unik bland de åländska lantbrukare jag intervjuat och står därmed fram som ett symboliskt uttryck (jfr Cohen 1985) för en kritik av de förändringar jordbruket genomgått de senaste decennierna. Genom att ställa det förgångnas gemenskap mot dagens ensamhet skapas ett tydligt uttryck för en av moderniseringens negativa aspekter.

Kalle, en annan av mina åtta informanter, är liksom Martin uppvuxen på norra Åland. Han berättar också att han har fått uppleva gemenskapen som fanns i byarna förr men som inte längre finns på samma sätt.

"Det har nog ändra det där på landet, för förr hade ju alla djur och var i samma situation. Jag vet ju bara i Ovanby, när jag var barn och tonåring så jobbade dom mycket ihop men nu när man frågar Bror-Åke hur det är med Ovanbyborna, ja då kan han inte ha träffat någon på flera veckor" (Kalle, nybliven lantbrukare)

Stora maskiner gör dagens grässkörd betydligt mer effektiv än några decennier tillbaka i tiden. Fotot: Liz Mattsson

Markus, en lantbrukare i 30-årsåldern som tog över familjegården för ett par år sedan, förklarar att radion, mp3-spelaren och mobiltelefonen är ett alternativ för att lösa problemet med ensamheten inom dagens lantbrukaryrke. Han uttrycker det såhär:

"Jag har ju mixmegapol... och så har jag ipoden. Men nog ringer man vänner och hör hur lite så där hur det går för de andra snackar lite och sådär för att se hur man ligger till i planeringen".

I Markus berättelse finns samma tema som i de två tidigare citaten, om än med utgångspunkten att peka på hur ensamhetskänslan bekämpas. Men exemplet pekar också på hur en av effekterna av det som brukar kallas globaliseringen kommer till uttryck i en ung

lantbrukares vardagsliv. Den information man tar till sig är inte längre platsbunden, musiken når honom inte via den lokala spelmannen utan via en inspelning som exempelvis kan ha sitt ursprung i södra Kalifornien. Men samtidigt används denna globala informationsteknologi kanske främst för att bekräfta lokala sociala band och sammanhang. Inte bara informanterna utan även forskningen har pekat på den mycket starkare sociala gemenskap som tycks ha funnits tidigare. Såväl Flygare (1998) som Jansson (1987) har gett bilder av hur man exempelvis åkte till bonden i grannbyn på kaffe för att prata om skördetidpunkten, väder och vind eller se hur bra havren växte. Idag kan jag se genom mina informanternas uttalanden att denna typ av möten till stor del ersatts av exempelvis ett telefonsamtal eller en konversation på datorn. Dagens mobiltelefoner är ett "mångfunktionellt redskap" som förutom att förmedla tal även har en rad andra informationsfunktioner. Exempelvis skickas skördeanalyser per sms, larm från mjölkroboten och väderleksrapporter direkt till mobilen. Genom mobiltelefonens införande i samhället är det idag möjligt att följa vad som händer i omvärlden och på exempelvis grannens gård utan att befinna sig på den fysiska platsen. Gemenskapen kan därför inte längre ses lokal på samma sätt som tidigare då nutidens uppfinningar gör att tid och rum komprimeras. (Johansson, 1988; Giddens, 1990).

Traktorn – lantbrukarens enda sällskap i arbetet

Sören Jansson (1987) beskriver i stora drag hur mellankrigstidens jordbrukarfamilj såg ut – med en manlig bonde, hans hustru och deras barn. Utöver dessa räknades också ett par anställda samt mor- och farföräldrar in i hushållet. Ofta arbetade alla hushållsmedlemmarna tillsammans på gården. Idag är situationen helt annorlunda, nu krävs det oftast att någon i familjen arbetar utanför hemmet för att klara familjeförsörjningen, trots att man odlar mer mark och djurantalet är betydligt större än på dåtidens lantbruk (Jansson 1987). Jansson förklarar även hur en stor skara folk samlades på gårdarna under lantbrukets tyngre perioder, såsom vårbruk, slåtter och tröskning. Slakt, storbak och stortvätt var andra exempel på arbetsmoment där många personer deltog. Likt det som Martin beskriver om höskörden, gjorde dessa typer av tillställningar att folk träffades och på det sättet skapades en gemenskap i bygden (Jansson 1987).

Flera av de informanter jag talat med uttrycker en saknad efter denna typ av samvaro. Denna saknad kan man se som en kritik mot vårt nutida samhälle. Detta exemplifierar Anthony Giddens resonemang kring hur traditionella miljöer genomgått drastiska förändringar, såväl på global och nationell som på lokal nivå (Giddens, 1990). För många kan detta innebära att man också upplever en tilltagande rotlöshet (Johansson, 1988). En rotlöshet som under ett föregående sekel inte varit lika förekommande. Den saknad som Martin beskriver kan eventuellt vara en form av rotlöshet, då interna relationer har lösts upp när samarbetet i byn som alltid tidigare existerat för Martin nu inte finns längre.

Bondeyrket och friheten

När vi under intervjun diskuterat bondeyrket, är "frihet" ett begrepp som Martin använder flera gånger. Det är inte bara Martin som påpekar att det bästa med att vara bonde är friheten, utan alla informanter jag talar med använder "frihet" i någon bemärkelse när de talar om yrket som lantbrukare. Martin uttrycker det såhär:

"Friheten är så bra med att vara jordbrukare, man kan rå sig själv. Jordbruket är en livsstil och det är en livsstil som skulle passa mej, jag trivs bra, det är varierat arbete och man får vara mycket ute. Jag känner mej nästan fri på något vis om jag får hålla på med jordbruket"

Samtidigt som Martin talar om jordbruket som någonting fritt är han ändå medveten om att det att vara lantbrukare kan betyda långa arbetsdagar och att möjligheten till semester är liten. *Frihet* är för många människor att vara ledig från arbetet medan friheten för en bonde ofta har en annan innebörd. Det handlar mer om att man upplever en frihet i arbetet, genom att fritt kunna välja mellan vardagens olika sysslor. Visserligen skall djuren dagligen ha tillsyn och skörden bärgas innan regnet kommer men man har ingen chef som styr en med järnhand. Utan valet när man arbetar under dagen är fritt även fast man är tvungen att utföra arbetsuppgifterna för djurens och gårdens välfärd. Flera författare nämner begreppet *frihet* som ett återkommande fenomen då bönder talar om drivkraften med yrket (se t.ex. Gunnarsdotter, 2005). Att få arbeta ute, nära naturen verkar också vara en del av de som gör att man som lantbrukare upplever en sorts känsla av frihet.

"Det är klart, det är en uppoffring tillika, det enda jag ser som en nackdel är att man inte kan resa så mycket, eller jag skulle inte ha ro för det riktigt. Men egentligen ser jag inte det som nått större problem, man är ju van och uppväxt med det. Skulle man inte vara uppväxt med det skulle man antagligen ta det hårdare än vad det gör nu." (Martin, Södergårds arvtagare)

Boende

Jag har genom mina intervjuer uppmärksammat att boendefrågan är central vid generationsskiftet. Som lantbrukare vill man gärna bo i anslutning till sin gård för att vara i närheten av verksamheten, eftersom man är tvungen att passa kalvningar, maskiner etc. Den äldre generationen är inte alla gånger beredda att bli av med sitt hem i samband med generationsskiftet. Hur löser man detta problem? Jag har mött på olika exempel hur man löser boendefrågan. I Martins fall planerar han att bygga ett nytt hus till sig själv då det finns utrymme på gården att uppföra ytterligare ett bostadshus utöver det befintliga. Föräldrarna kommer i detta fall att bo kvar i det gamla huset som tillhör gården. Jag har dock sett andra exempel då barnen tar över gårdens befintliga hus. Det hus som redan står på gården brukar vara stort till ytan och rymmer gott och väl en familj. I utbyte mot gårdshuset bygger man istället ett nytt, lite mindre pensionärshus till föräldrarna, ofta en bit bort från gården på någon av gårdens tillhörande marker. Ett tredje exempel som jag stötte på i samband med mina intervjuer är att gårdshuset var så stort att man delat huset i två mindre lägenheter där den äldre generationen bor i en del och den yngre i en annan. Huset ägs av arvtagaren men föräldrarna har tillgång till huset tills de går bort eller inte längre klarar av att bo ensamma. Fenomenet med boenderätt är en gammal tradition som uppstod då man var tvungen att hålla far- och morföräldrarna med mat och boende mot att de lämnade ifrån sig sin egendom. Man kan se att det fortfarande finns kvar som en del i systemet trots att försörjningsbördan inte längre vilar lika tungt (Hellspång & Löfgren 1991). Förr benämnde man denna företeelse sytning medan man idag talar om undantag (Nationalencyklopedin 2011-05-19).

Vem blir bonde?

Flygare (1998) delar in arvtagare i tre olika grupper *de övertygade*, *de traditionella* och *de alternativa*.

För de *övertygade* arvtagarna har bondelivet varit lockande ända sedan barnsben och valet att bli bonde gjordes redan i ett tidigt stadium i livet. De *traditionella* kan inte säga när det bestämdes sig för att bli bonde utan man har styrts mot yrket genom att det varit ensam barn eller äldst i syskonskaran och på traditionsenligt sätt därför överta gården. Tankar på andra yrken har inte varit så förekommande utan de har växt in i rollen att ta över gården och bli bönder. Slutligen de *alternativa* är personer som utbildat sig i strävan efter ett annat yrke men sedan på grund av olika omständigheter slutligen blivit lantbrukare. Av mina åtta informanter finns någon från varje kategori representerad. Som med de flesta kategoriseringar är det givetvis sällan någon bär på drag från en kategori, utan på kombinationer av två eller tre.

Genom Martins berättelse tonar det fram en bild där det att bestämma sig för att ta över gården blev det liv som kommit att vara Martins. Beslutet att ta över gården har vuxit fram utan att han vid några enstaka tillfällen egentligen bestämt sig för det. Det är de vardagliga valen som exempelvis utbildning, brödernas livssituation etc som styr honom till rollen som jordbrukare. Jag skulle därför vilja påstå att Martin står mitt emellan de *traditionella* och de *övertygade*. Enligt tradition brukar det oftast vara den äldsta sonen i familjen som tar över gården. Om jag ser till de informanter jag träffat verkar den traditionen vara försvunnen på Åland. Av de åtta arvtagare jag tala med är det den yngsta i syskonskaran som ser ut att bli de blivande gårdsägarna. Med ett undantag, Bosse som är ensam barn och på grund av ändrade livsvillkor snabbt tvingades ta beslutet att bli bonde (jfr Flygare, 1998).

Stödsystem – en begränsning och möjlighet för unga arvingar

Genom mina samtal med unga lantbrukare har jag kunnat observera att ett förekommande problem på Åland idag är att de som ska ta över gårdar eller nyligen gjort det har svårt att få tag i den mark de behöver. Att ha tillgång till tillräckligt mycket mark är viktigt för lantbrukarna om de skall ha möjlighet att expandera och därmed ha en chans att möta konkurrensen som råder från omvärlden. Markpriserna på Åland är mycket höga idag om man vill investera. Ett problem som verkar vara ännu större gällande markfrågan är att det är lönsamt för många äldre jordbrukare, som har gått i pension och inte längre brukar marken aktivt, att fortfarande ha marken kvar. Detta på grund av att EU:s stödsystem gör det lönsamt att istället för att arrendera ut marken själva lyfta stöden och endera hålla marken i extensiv vallodling eller som naturvårdsåkrar, alternativt själva lyfta stöden men överlåta gödsling och skörden av vallen till den djurhållande grannen. Flera informanter nämner detta som är ett stort problem för dagens unga lantbrukare på Åland. På grund av att EU har valt att ha ett stödsystem som gynnar markägaren blir tillgången på mark mycket begränsad för dem som vill satsa och expandera. Detta är ett exempel på hur systemet kolonialiserar arvtagarnas livsvärld. Ove, en av mina informanter som stött på detta problem beskriver det såhär:

"Du har dina 10 hektar kvar och har dessa i vall eller grölträda fast du är 75. Bara här i byn finns det flera sådana som skulle kunna suttit och gunga gungstol och tittat på när marken blir brukad istället".

Jordbrukspolitiken med dess stödsystem och byråkrati påverkar inte bara marktillgång, de kommer dagligen till uttryck i det moderna lantbruket. Kalle, den äldsta av mina informanter som nyligen blev lantbrukare på heltid är negativ till dagens pappershantering inom jordbruket, vilket han säger är något som ökat betydligt i samband med EU-medlemskapet:

"Vi upplever det här pappers- och blankett jobbet som tungt, med anmälningar hit och anmälningar dit. Sen har vi övervakningarna också. Vi har haft fyra kontroller på mindre än ett år med totalt sju olika kontrollanter. Ja så det är också en sån där bit som känns tungt - att man blir övervakad. Den värsta kontrollen var nog när dom var här från länsstyrelsen och landskapet. Då fick man nog knyta nävarna i fickorna för att hålla sig lugn, men det var ändå svårt. Kontrollanterna skenade runt längs med dikesrenarna och mätte tegar, å sen fick vi tre olika buntar med papper och till sist lade de fram beslutet att vi uppgett större areal än vi hade och blev därför återbetalningsskyldiga. När vi äntligen fick det där brevet med hur mycket vi skulle betala, så sku vi måsta betala 3, 25 euro tillbaka. Eftersom det var under 100 euro så behövde man inte betala avgiften iallafall". (Kalle, nybilven lantbrukare)

Man hör på tonfallet att Kalle inte tycker om hur pappershanteringen fungerar inom jordbruket idag och att han anser det väldigt onödigt att bli återbetalningsskyldig på en så liten summa som tre euro. Berättelsen syftar tydligt till att förlöjliga koloniseringen av livsvärlden med förvaltning och kontrollsystem. Kalle tänker även att det måste bli väldigt dyrt med alla pappersbuntar och kontroller som myndigheterna gör i dagens lantbruk. Han påpekar även att tiden för utbetalning av stöden ofta är utdragen. Inom organisationsteorin finns de beskrivet hur den byråkratiska organisationsformen, vilken är den dominerande inom olika myndigheter som exempelvis på landskapet och länsstyrelsen, präglas av formalisering med välutvecklat planeringssystem. På grund av den hierarkiska struktur som råder på den typen av arbetsplatser kan man se att beslutsfattande ofta går trögt, vilket sin tur får konsekvenser för de som skall ta del av besluten, som i detta fall är arvtagarna (Bakka, 2006).

"Javisst var startstödet bra, första året när man driver lantbruket är det mest bara utgifter och inga inkomster. Det jag har emot stödet är att det tog sådan jäkla tid att få det - vi ansökte om stödet i maj men sen kom det inte förrän på hösten. För oss som var nya hade det varit bra att få det med de samma när man sökte det så det var lite svagt." (Kalle, lantbrukare)

Dessa exempel jag lyft här illustrerar tydligt hur dagens jordbrukspolitik som system ibland sätter käppar i hjulet för arvtagarna i dess vardagsliv och hur systemet på det sättet ofta fungerar kontraproduktivt. Nedan presenteras ett annat citat av Maria vilket visar hur systemet tvingat henne till ett snabbt beslut att bli djurägare av ekonomiska skäl. Detta hastiga beslut innebär förändringar i Marias vardagliga liv. Att vara djurägare medför många nya rutiner i vardagen – med daglig tillsyn, utfodring och övrig skötsel av kreaturen.

"Orsaken att jag fick ta över nu är att mina föräldrar är så gamla så de missar mycket av husdjurstöden å, å det. Därför vart det lite hastigt här. De har skrivit över djuren på mej men jag arrenderar bara gården, jag har int köpt någge innu." (Maria, nybliven lantbrukare)

Startstöd

Trots att de flesta av de informanter jag talat med har fått överta föräldragården till ett reducerat pris har övertagandet ändå inneburit stora utgifter för arvtagaren och att man har eller kommer att tvingas skuldsätta sig en hel del. Detta är något som de flesta upplever som en av de tyngre delarna i att överta en gård.

"Det är ju ganska nervöst att ta över något som är så stort. Det är nog det mest avskräckande med att ta över gården. Men man måste ju satsa också... Annars kommer man bara att jobba åt någon annan hela tiden. Men det är nog säkert värt att satsa också" (Tomas, arvtagare)

För att stötta rennärings-, lantbruks-, eller trädgårdsföretag finns de inom EU:s landsbygdsprogram något som kallas för startstöd att söka. Startstödet, som är en ekonomisk hjälp på 40 000 euro, betalas ut av landskapsregeringen efter redovisade kostnader maximalt tre gånger under tre år (Landskapsregeringen, 2008). Startstödet kan antingen sökas av personer som vill starta ett helt nytt företag inom branschen eller väljer att ta över ett företag inom någon av dessa tre verksamhetsinriktningarna. (Jordbruksverket 2011-05-04). Vad det gäller Åland finansieras 60 % av stödet från landskapet och 40 % från EU. (Nya Åland 2009-10-21). Ålands landskapsregering har utformat ett regelverk för investerings- och startstöd. Regelverket kräver att den som kan beviljas startstöd måste vara under 40 år och börjat bedriva jordbruk för första gången samt ha lantbruksutbildning (Landskapsregeringen, 2008).

Utbildningskravet angående startstöd har bidragit till att samtliga arvtagare jag träffat har någon form av ”godkänd” lantbruksutbildning. Ålands naturbruksskola, vilken presenterades i ett tidigare skede av uppsatsen, har av detta skäl vartannat år anordnat en 40 veckors kurs för blivande lantbrukare (Ålandsnaturbruksskola 2011-05-19). De som medverkat på 40-veckors-kursen uppskattar att denna typ av utbildning ges på Åland. I takt med globaliseringens utbredning har dessvärre konkurrensen från lantbruksskolor i främst Sverige och Finland hårdnat och det finns inte längre ett tillräckligt elevunderlag för att upprätthålla en naturbruksskola på Åland. Detta har lett till att landskapsregeringen tagit beslutet att lägga ner skolan efter 123-års verksamhet. 40-veckors-kursen för unga lantbrukare kommer dock fortfarande att erbjudas som en kurs inom den reformerade gymnasieskolan på Åland (NÅ 2009-05-04). I rapporten gällande det åländska startstödet framkommer också att arvtagarna har möjlighet att erhålla ett räntesubventionerat lån på max 150 000 euro för att underlätta övertagandet (Landskapsregeringen, 2008). Arvtagarna uttrycker en tacksamhet för det ekonomiska stöd som finns att ta del av vid generationsväxlingen.

”Startstödet var jättebra att få, det var ju ändå 24000 euro på tre år så det var bra pengar. Sen var det ju banken, jag skulle ta ett lån på långa vägar över 100 000 euro. När man är 22 är det väldigt mycket pengar. Man förknippar ju sig inga med så mycket pengar då tycker man, så det var jag lite nervös över, men man tog ju lånet i alla fall. Jag hade mycket pengar första året, jag vart rik, helt ärligt vart jag rik, jag hade 70 000 euro på kontot efter alla avbetalningar, det var helt sjukt men då gick det pengar på fel grejer då lärde man sig direkt och sen sista tre åren har det varit back. Det vart lite lyx utanför protokollet ”(Markus, lantbrukare).

Som lantbrukare kan den årliga omsättningen i förhållande till en vanlig årslön vara hög – man får in stora belopp pengar samtidigt som mycket går ut. I och med det startstöd och lån Marcus beviljades i samband med övertagandet upplevde han en plötsligt förändring i sin livsvärld. Han hade mer pengar att röra sig med i vardagen än vad han någonsin tidigare hade haft och såg då friheten i att kunna investera. Plötsligt mötte verkligheten honom igen när han insåg att utgifterna på ett lantbruk är stora och att det i slutändan inte blir så mycket pengar över. Detta illustrerar hur systemen öppnar möjligheter i livsvärlden samtidigt som de kontrollerar den starkt.

Systemen kan skapa oro i livsvärlden

En av mina informanter, Bosse, är en man i 40-års åldern som för drygt ett år sedan övertog gården. När jag talar med Bosse förstår jag att ett stort orosmoment för honom är att lyckas fylla i alla EU-blanketter rätt för att inte bli återbetalningsskyldig av de olika stöd han kan beviljas som lantbrukare.

"Det där med frihet vill jag nog reservera mig ifrån. Man behöver inte gå efter klockan men... det här med, jag vet inte jag, jag tycker ständigt vi har någon sorts oro med dom här papprena att man skulle göra nått fel eller lämna in dem för sent eller, skriva nått fel. Så det förtar mycket av den här friheten"

Det Bosse säger illustrerar tydligt hur system kan skapa en stor oro i lantbrukarens livsvärld samt ha en negativ påverkan på det som man kan uppleva vara livsvärldens frihet. Friheten i den här bemärkelsen förknippas med hur det var "förr", tiden innan EU och dess byråkrati styrde lantbruket. De går tydligt att urskilja att de från början demokratiskt konstruerade systemen som idag är en stor del av vår moderniserade värld lägger stor press på dagens lantbrukare. Byråkratin runt EU gör att bönderna upplever en maktlöshet samt känner sig styrda av systemet och mycket av friheten kringskärs därmed (Johansson Thomas, 1988). Flera av de arvtagare jag talade med menar att det är stöden som finansierar hela jordbruket och att de hellre skulle önska att de får betalt för det de producerar. Citaten ovan och under exemplifierar tydligt hur systemet koloniserar livsvärlden i dagens samhälle.

"Det stressar en när det kommer såndära högtidliga papper om att du är återbetalningsskyldig eftersom du uppgett att du har större areal än du har. Man förväntar sig vad som helst och så handlar det sen om 3,23 euro." (Bosse, lantbrukare)

Människan är inte primärt reflekterande och tar därför mycket förgivet i omvärlden – exempelvis reflekterar inte bonden över att mjölkbilen kommer och hämtar mjölken, mjölklikviden kommer in varje månad eller att stöden betalas ut i november varje år. Detta kan ses som olika system som integreras och blir rutiner i lantbrukarens vardag. Det är först när någonting inte fungerar som livsvärlden blir synlig för lantbrukaren och personen i fråga reagerar. Citatet ovan illustreras hur Bosse tror sig fyllt i alla blanketter som han skall, han skickar in dem och han reflekterar inte mer över detta. De är först när ett fel uppenbarar sig som han blir medveten om systemet och dess konsekvenser i vardagen (Bäck-Wiklund Maria, 1988).

"Den åländska avundsjukan"

Gunnarsdotter (2005 s. 214) nämner att historikern Janken Myrdal hävdar att det finns en förståelse från övriga samhället att stöden ges till bönderna som en subventionering. Enligt mina informanternas uttalanden verkar de råda en delad mening gällande den saken. Myrdal hävdar och flera informanter upplever en illvilja från omvärlden gentemot de olika stöd bönderna i samhället får.

"Framtiden känns jätteosäker. När man pratar med folk så klagar dom ju bara på bönder hela tiden, så man vet inte riktigt vad folk tycker egentligen. De säger att - jävla bönder, de lyfter bara stöd men tillika älskar Dahlman- korven å dricker å äter mjölkprodukterna. Så det är ju lite dubbelmoral" (Tomas, arvtagare).

Åland är ett litet samhälle där "alla känner alla". Samtidigt som man gynnas av att samarbeta är man likväl varandras konkurrenter. Vid flera tillfällen när jag diskuterar jordbruket på Åland med olika informanter kommer det fram mellan raderna att det inte bara är från omvärlden finns ett agg utan även att bönderna i det lilla samhället ibland är avundsjuka på varandra. En av de informanter jag talat med uttrycket fenomenet såhär:

"Sen har ju vi ju den här åländska avundsjukan – exempelvis gällande att grannen har större traktor. Och det här med arronderingen av åkermark, den är ju för småskalig. Du har

exempelvis ett område på tio hektar som är uppdelat 10-15 olika småbitar. Istället för att byta lite mark för att få större åkrar så har alla sina egna småbitar. Ålänningarna byter inga mark. Man kan ju vara rädd att någon annan kan tjäna mer på min mark än jag själv kan tjäna på den. Sen skall alla ha sina egna maskiner också. I Sverige har man svalt stoltheten och kan samarbeta med grannen." (Ronny, blivande lantbrukare).

Jag har observerat att samarbetet verkar skilja sig åt mycket beroende på vilken geografisk plats gården ligger. I vissa byar upplever man att samarbetet är bra och att man under många år har haft maskiner i bolag medan samverkan i andra byar inte alls är lika förekommande. Även möjligheten att få tillgång till mer odlingsmark varierar från plats till plats. Vem som har rätt till marken kan ses som en fråga om rötter och ger en särskild och central position i ett lokalsamhälle. Att äga mark blir på det viset ett symboliskt uttryck för att man tillhör det som är landsbygdens kärna. Ägandet bidrar därmed till ett medlemskap i bygden som är svårt att ifrågasätta tillskillnad mot andra grupper av individer, som också bor i landsbygdsområdet, men inte har tillgång till marken på liknande vis.

Gårdsbesök hos Gustavsson

*Den moderna bonden? Tomas är mycket nöjd över gårdens investering i en ny robotladugård.
Foto: Liz Mattsson*

Den "moderna" bonden på Åland

Den första syn som möter mig när jag kör upp på familjen Gustavssons gård är en helt nybyggd ladugård. En ladugård, byggt för 65 mjölkkor, utrustad med Delavals senaste mjölkrobot och ett avancerat datasystem som mäter mjölmängd, utläser bakterier i mjölken samt reglerar utfordringen av korna etc. Innan jag får komma in i ladugården är jag tvungen att doppa fötterna i ett bad med virkon, vilket är ett bakteriedödande medel. Detta för att jag inte skall föra med mig några bakterier som kan bidra till att besättningen drabbas av någon

smitta som förorsakar sjukdom. När jag kommer in i ladugården känner man knappt lukten av ko och alla djuren går fritt inne i en stor hall med hög takhöjd. Korna bestämmer själva när de vill äta och i vilket bås de vill sova. Djuren är utrustade med ett halsband tillhörande ett datorchip som reglerar exempelvis fodermängd. I den nya ladugården finns även ett stort kontor dit jag blir inbjuden av Tomas för att göra intervjun. Kontoret är stort och fräscht. Det är utrustat med kylskåp, kaffebryggare och spis. I kontoret finns två dataskärmar varav en hela tiden visar en bild inifrån ladugården. På det sättet har man möjlighet att hela tiden ha uppsikt över korna trots att man inte rör sig bland djuren.

Den nya fina ladugården skulle inte stått där om inte familjen Gustavssons yngsta son Tomas, som är i 20-års ålder och därmed min yngsta informant, säkert visste att han ska bli bonde. Kravet han ställde på sina föräldrar för att ta över gården var att de skulle investera i en mjölkrobot. Tomas var helt säker på att han inte ville bli mjölkbonde om han måste mjölka korna två gånger om dagen och på det sättet tvingas arbeta obekväma arbetstider. Genom att familjen byggt en ny ladugård har de möjlighet att lägga upp arbetsdagen på ett annorlunda sätt än tidigare och på så sätt upplever familjen en annan frihet.

Priset för att bygga en ladugård av den här typen är i dagsläget omkring 800 000 euro. Detta är en stor ekonomisk satsning. För att stötta investeringar inom lantbrukssektorn finns investeringsstöd på upp till 50 % av kostnaderna att söka (*Lansapsregeringens regler för investeringsstöd och startstöd, 2008*). Detta stöd har familjen Gustavsson fått beviljat vilket gjorde att investeringen inte blev ett lika stort ekonomiskt risktagande som det annars hade varit. Utan investeringsstöd hade bygget kanske rentav uteblivit. Detta är ett gott exempel på hur systemet i vissa sammanhang fungerar tillfredställande trots att lantbrukare ofta hyser ett agg gentemot påfundet med olika stödsystem. Tidigare i texten kan man få intrycket av att systemen ofta är av ondo i livsvärlden, vilket detta exempel talar emot. Ett av de vanligaste sätten som systemen koloniserar vardagen är just genom att underlätta. Dock får man inte glömma att med de fördelar som systemen ger upphov till följer även vissa krav. Och det är dessa krav som i sin tur upplevs betungande i livsvärlden.

Tomas föräldrar är fortfarande ganska unga och fram till övertagandet kommer mjölkgården att drivas, som i Svenskfinland kallas sammanslutning mellan föräldrar och barn – det innebär att Tomas tillsammans med fadern och modern kommer att bedriva lantbruket fram till dess att föräldrarna nått pensionsåldern. Utifrån vad jag uppfattat när jag talat med unga lantbrukare verkar ett samarbete av den typen vara vanlig, då föräldrarna inte känner sig beredda att sluta med jordbruket samtidigt som barnen börjar känna sig manade att satsa på yrket. Tre av åtta intervjupersoner har inlett övertagandet av gården genom att först uppföra en sammanslutning mellan föräldrar och barn. I dessa fall arbetar alla tillsammans i jordbruket. Familjemedlemmarna verkar i huvudsak tycka att det fungerar bra och reflekterar inte över detta. Det är dock den äldre generationen som verkar ha det sista ordet. Sammanslutningen gör det också möjligt att byta av varandra och på så sätt kan familjemedlemmarna få ledigt emellanåt vilket samtliga uppskattar.

Lantbrukare – en livsstil

*Gustavssons gård drivs som en sammanslutning mellan äldre och yngre generationen.
Foto: Liz Mattsson*

Olika typer av miljö främjar skilda livsstilar. Att bo och arbeta på ett lantbruk påverkar individens levnadssituation i stort. Att ta beslutet att överta en gård är att välja ett sätt att leva – en livsstil. Med begreppet livsstil menar jag vardagens olika rutiner och sysslor som formar det vardagliga liv människor lever. I det postmoderna samhälle vi lever i blir det allt viktigare för individer att kunna påverka sina livsplaner och därmed sin egen livssituation. (Johansson 1988). Detta är något som Tomas ger uttryck för då han mycket bestämt uttalar sig att han inte kunde tänka sig att bli mjölkproducent om det var så att han inte hade haft möjlighet att få arbeta i en modern ladugård.

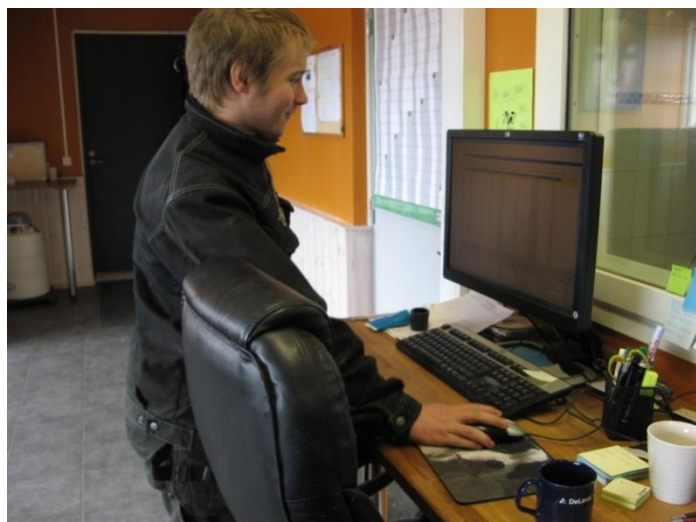
"Jag vill inte ha dom där jobbiga tiderna och gå där i skiten från tidigt på morgonen till sent på kvällen."

Den nya ladugården gör det möjligt för Tomas att stiga upp klockan åtta på morgonen istället för att för klockan fem, vilket var den tid mjölkningen påbörjades innan byggnationen. I stället har familjen nu tid att sköta om djuren på ett annat sätt än tidigare samt känna sig utvilade på morgonen då de stiger upp etc. Trots att Tomas upplever att han har mindre fritid nu när han arbetar hemma på gården än vad han hade när han gick i skolan, anser han att robotladugården gör det möjligt för honom att leva just det liv han vill – med lediga kvällar för tid med kompisar och andra intressen utöver lantbruket.

Den moderna traktorn av märket John Deere står på Gustavssons ladugårdsbacke redo inför vårsådden. Foto: Liz Mattsson

Hansen (1998) ger ett exempel i sin avhandling hur införandet av traktorer i norrländska inlandet bidrog till att bönderna började utveckla nya ambitioner. Ett första steg i "ambitionsnivån" hos lantbrukarna var främst att införskaffa den nya teknologin. I samband med den teknologiska utvecklingen skapades nya möjligheter och ambitionen stärktes ytterligare. Den nya ambitionsnivån blir att man började vilja satsa på större mer marknadsinriktade företag. På detta sätt menar Hansen att ambitioner kan ses som föränderliga (Hansen, 1998). Dessa nya ambitioner bidrar till att öppna livsvärlden för systemets påverkan. Det sker givetvis som ett utvecklande av det som upplevs som egna och personliga ambitioner. Fenomenet med hur ambitioner förändras går att se hos flera unga arvingar som jag talat med. Hos samtliga unga arvingar vars produktionsinriktning kommer vara mjölkproduktion är det första steget att införskaffa ny teknologi på gården, t.ex. robotladugård. I samband med investeringen av mjölkroboten utökas även produktionen och lantbruket börjar likna mer ett företag än ett familjejordbruk. Samtidigt anställs ofta någon utomstående då lantbruket blir för omfattande för att kunna drivas av endast en person. Om man får en kamera ser man allt man vill ta kort på eller om man tilldelas en hammare upptäcker man allt som skall spikas. På liknande sätt gör modern teknologi det möjligt för den nya generationens lantbrukare att se nya möjligheter att utveckla företaget. Teknologin underlättar även för lantbrukaren att hinna upptäcka andra saker utöver lantbruket. Mina informanter har exempelvis som intressen att upptäcka och lära sig olika kulturer, dykning, travsport och pokerspel.

*Tomas tar en titt på dataskärmen för att se hur mycket korna mjölkat det senaste dygnet.
Foto: Liz Mattsson*

Livsvärldens förmåga att konstruera könsroller

Vid besöket hos Gustavsson och hos flera andra av de lantbrukarfamiljer jag gästade i samband med intervjuerna, har jag observerat att familjemedlemmarna besitter olika roller i lantbruket och att arbetsuppgifterna på gården ofta är fördelade mellan parterna. Denna företeelse är inget jag endast sett vid dessa intervjutillfällen, utan fenomenet har uppenbarats sig vid många andra tillfällen då jag av någon anledning gjort gårdsbesök.

Under mitt besök hos Gustavsson ser jag modern stå och tvätta mjölkroboten medan fadern kopplar en harv till traktorn. Tomas däremot verkar vara den som har koll på elektroniken och sitter gärna framför dataskärmen. Vad det gäller investeringar i maskiner och underhåll av dessa verkar det genomgående vara männens huvudsakliga uppgift medan kvinnorna ofta är de som håller ett extra öga på djurens hälsa och välmående. På Bosses gård är det t.ex. Marias ansvarsområde att se till att flasklammen dagligen får den mjölkersättning de behöver². Maria bekräftar att hon ansvarar lite extra för djuren medan hennes man gärna gör de sysslor som hör maskinerna till.

Under intervjun hos Gustavsson kommer en äldre kvinna in i kontoret med en paj som doftar nybakt. Hon hälsar att den skall ätas till kaffet. Efter en stund slår det mig att kvinnan måste vara Tomas farmor, och mycket riktigt så är det. På de ställen där mormor eller farmor syns till har det genomgående varit deras roll att se till att kaffet står klart på bordet. När de har ansvarat för fiket serveras alltid någonting hembakt till. Jansson (1987) påpekar att kosthushållet var kvinnornas speciella ansvarsområde under mellankrigstidens Sverige. För den äldre generationen som upplevt denna tid och fortfarande är i god kondition verkar det som om "husmorsrollen" följer dessa kvinnor livet ut. Den äldre generationens män är i stället ofta med ute på gården och verkar gärna ha ett finger med i spelet vad det gäller lantbrukets utomhussysslor, trots att de börjar bli till åren och pensionerade sedan många år tillbaka. Det verkar även vara de som har hand om många "små" sysslor på gården som exempelvis vedklyvning och lagning av stängsel etc. Martin, vilken var den första informanten jag presenterade i uppsatsen, tycker det är bra att de äldre fortsätter engagera sig i lantbruket. Han menar att de besitter en hel livstids kunskap som är värd att ta del av och ser inga stora

² (Flasklamm är lamm som mamman av någon anledning har valt bort och därför behöver extra mjölkersättning för sin överlevnad (Lärn-Nilsson et.al)).

problem med att arbeta tillsammans med de äldre. Han tycker det är bra att de äldre har en roll och är rädd för att de bara skulle bli sittande om de släpper jordbruket helt.

"Det värsta med de där gamla krutgubbarna är, att släpper dom så brukar dom tackla av... Jag har sett många exempel på att gubbarna mår bra av att vara med" (Martin, Södergårds arvtagare).

Maria menar också att far- och morföräldrarna har en mycket viktig roll i lantbruket vad det gäller barnpassning. Maria, som förutom att vara lantbrukare även är småbarnsmamma, menar att det skulle vara väldigt svårt att få livet med djur och barn att gå ihop utan någon mor- och farföräldrar som hjälper till med barnpassning ibland. Hon minns från sin egen barndom hur hon gärna var med mormor när föräldrarna arbetade ute:

"Jag var nog ganska mycket med i ladugårn men mormor och morfar bodde ju här när jag var liten så jag var ju mycket med mormor. Så om jag inte ville följa med fick jag vara med henne. Ibland var man ju i ladugårn hela tiden å men nog gick man gärna in efter en stund när man visste att det fanns någon där"

Trots att förhållandena mellan kvinnor och män inte alltid kan ses som helt jämställda på lantbruken verkar det inte bekymra någon – varken ung eller gammal, kvinna eller man. Rollfördelningen är inte något man reflekterar kring. Snarare har det blivit ett sätt att lösa det vardagliga livet på så smidigt som möjligt. Att få familjejordbruket att fungera på bästa sätt verkar vara viktigare för gårdsbefolkningen än jämställdheten inom yrkesutövandet. Det är gården som är mittpunkten och det är dess överlevnad som står i fokus. För att lyckas med detta verkar jämställdhet i köket vara en aspekt man till stor del utesluter på lantbruket (Götebo Johannesson 1996).

Könsrollerna visars sig dock inte på alla ställen vara traditionella. När jag exempelvis kom till Marias gård var det första synen som mötte mig en äldre kvinna med smutsiga arbetskläder som var mitt uppe i arbetet med att byta däck på gårdens grävmaskin. Kvinnan jag observerade var Marias mamma. Att se en kvinna byta däck på en stor maskin är ingen vanlig företeelse – den generella uppfattningen är att det brukar vara mannens roll att utföra sysslor som dessa på lantbruken (t.ex. Jansson 1987). En persons kön medför vissa förväntningar från omgivningen. Det finns ofta förutfattade meningar angående hur en äldre kvinna på ett lantbruk skall vara, vilket dock inte alla gånger stämmer överens med hur den verkliga vardagen ter sig på gården (Ljung, 1998).

Fostran till bonde – praktiskt deltagande

*Sönerna Anders och Dennis står intresserade och tittar på då fadern Henrik försöker laga tramptraktorn som de sedan gärna leker med i ladugården medan Henrik mjölkar korna.
Bild: Liz Mattsson*

Att lära genom lek

I samband med kvällsmjölknigen en kväll i juli är det full fart på familjen Henrikssons mjölkgård i byn Hulta belägen i kommunen Sund på norra Åland. Anders sex år gammal får order av sin far, bonden Henrik: "Anders, jag går in i ladugården och gör i ordning inför mjölknigen. Jag har öppnat grinden till kohagen så du kan springa och hämta in korna." Sonen lyssnar till sin far och springer med glädje ut i kohagen för att samla ihop flocken bestående av 25 mjölkkor och vallar sedan denna mot ladugårdsporten. Trots Anders unga ålder syns det att han gjort detta många gånger förut då han vet i vilken position han skall stå för att få korna att förflytta sig - Anders går en bit bakom korna, klappar i händerna och tjoar för att korna skall börja röra sig hemåt. Även om korna med sina långa horn och stora kroppsmassa kan uppfattas som hotfulla är Anders helt orädd för djuren och föser bestämt undan de som vill komma för nära eller inte vill lyda honom.

När djuren är infösta i ladugården hjälper Anders mer än gärna sin far vid installningen av korna. Pojken hanterar korna med gott självförtroende och säkerhet. Han står ofta på rätt plats för att mota in korna i det bås de skall stå. Emellanåt händer det dock att Anders är i fel position vilket resulterar i att någon ko svänger och åter springer ut på stallbacken. När detta sker talar Henrik om för Anders, med ett irriterat tonläge, "Det var inte bra, nu stod du i vägen för Stina så hon sprang ut igen". Med detta exempel vill jag illustrera hur självklart det är för Henrik att den lilla pojken skall veta hur han skall agera i olika lägen när de tillsammans tjudrar korna. Trots Anders unga ålder har han god kännedom om korna och utan minsta tvekan tar han hand om rätt ko då Henrik flera gånger då fadern ger honom order i stil med "Anders, Tella skall stå i båset bredvid Fiona".

När alla korna slutligen är på plats kommer Anders mamma ut i ladugården för att hämta in sonen till kvällens barnprogram som sänds på SVT. Men Anders vill inte komma in med sin mor utan väljer istället att vara ute i ladugården med sin far vid kvällsmjölkningsen. Under mjölkningsen hjälper han till med sysslor som att sopa golven, hämta sågspån och ge kalvarna mjölk att dricka. Anders vill vara med överallt och hjälpa fadern. Efter mjölkningsen delar Henrik ut gräs i form av ensilage med en eldriven gräsvagn som fylls med hjälp av en liten hjullastare. Anders får vara med och åka på hjullastaren då Henrik fyller gräsvagnen med grovfoder. Att få vara med sin far när han kör hjullastaren ser ut att vara kvällens höjdpunkt för sonen då han med ett stort leende på läpparna sitter i Henriks famn och styr maskinen. Även Anders lillebror Dennis, fyra år gammal, är gärna med i ladugården under kvällsmjölkningsen. Han är också väldigt angelägen med att hjälpa till med olika sysslor i ladugården. Dennis har egen utrustning i form av en liten skottkärra och spade så han kan hjälpa till att spåna till korna. I ladugården finns även en tramptraktor som han gärna kör i ladugårdsgången. Dennis har inte ännu börjat hämta in korna som Anders gör men är gärna med och tittar på då storebror och fadern sköter koinsläppet.

I Hansens (1998) avhandling *Välfärdens motsträviga utkant* finns en beskrivning av en intervju med Östen. Han fick redan som fem-sexåring delta i jordbruket genom att följa med sin far i traktorn ut på ången för att räfsa hö. Hansen förklarar hur Östen i efterhand såg denna företeelse som en lek vilken gick ut på att lära sig av de vuxna genom deltagande. Det fenomen som Hansen valt att beskriva i sin avhandling påminner mycket om den berättelse jag vill förmedla – Anders och Dennis lär sig hur arbetet på gården går till i ett tidigt skede i livet genom att otvunget få vara med och lära sig jordbrukets sysslor på ett lekfullt sätt. (Hansen, 1998). Genom denna lek väcks ett intresse för lantbruk som sannolikt kommer att följa pojkarna under hela livet.

Anders matar gärna en av familjens Henriksson nyfödda kalvar. Foto: Liz Mattsson

Flygare (1998) lyfter fram Potter och Lobleys resonemang om successionseffekt i sin avhandling. Dessa författare diskuterar hur jordbrukets utveckling kommer att ta form beroende på om man redan från det att barnet är nyfött ser denne som en potentiell arvtagare till gården eller inte. Både Anders och hans lillebror Dennis, trots att de bara är sex och fyra år gamla, finns båda två med i bakhuvudet och därmed i diskussionen då familjen Henriksson funderar på att satsa och investera i en ny lösdriфтladugård med mjölkrobot. Redan från de att barnen varit riktigt små har föräldrarna pratat om sönerna som framtidens bönder i Hulta. Uttalandena har ofta en skämtsam ton samtidigt som man kan urskilja att de finns en bakomliggande önskan i det som sägs.

*En framtida arvtagare? Dennis hjälper gärna till att spåna åt korna inför kvällmjölkningen.
Foto: Liz Mattsson*

Att barnen är med i ladugården är en företeelse som är väldigt självklar för hela familjen - det är en del av det vardagliga livet på Henrikssons mjölkgård. Fadern Henrik tycker exempelvis att det är självklart att Anders skall veta vilken position han skall ha för att valla korna in i rätt bås. Att Anders trots sin unga ålder lyckas sköta vallningsuppgiften med bravur är inget som fadern reflekterar över utan det är självklar uppgift på gården som han skall klara av. Om sonen råkar stå på fel plats vid något tillfälle får han en ordentlig tillsägelse – de är tydligt att fadern förutsätter att sonen har kontroll på situationen och veta vad han skall göra. Samhällsteoretiken Alfred Schutz för en diskussion om ett vardagligt fenomen vilket han benämner *typifiering*. Med detta begrepp menar han företeelser i vår omvärld som vi känner igen och genom att man upplevt dessa händelser vid flera tillfällen blir fenomenen vardagliga för människan (Bäck - Wiklund Margareta). Om jag utgår ifrån beskrivningen jag presenterat ovan finns det exempel på typifiering som gör att kvällens koinläpp ter sig vardagligt i familjens Henrikssons ögon. Detta trots att man som utomstående kan uppleva uppgiften farlig och övermäktig för ett litet barn. Anders vet genom sin dagliga medverkan i koinläppet var han skall stå för att få korna att förflytta sig rätt. Han förstår exempelvis att flytta på sig då kon buffar med huvudet eller piskar med svansen. *Typifieringar* finns också i de språk vi talar med andra. Anders och hans far förstår varandra bra då det samarbetar med att ta in korna till mjölkningen. Far och son tolkar situationen på samma sätt. Henrik behöver bara ge sonen små tecken och säga några få ord för att han skall förstå vad fadern menar och då kunna valla kon

rätt. Det hade med största sannolikhet varit svårt för en utomstående att klara insläppet av korna lika bra som Anders gör det. Genom att sonen dagligen får vara med i lantbruket lärt han sig rutinerna i den värld som omger honom.

3. Sammanfattande slutord

Livsvärlden gestaltar sig tämligen likartat för de informanter jag mött under mitt arbete med uppsatsen. Övertagandet av gården sker i allmänhet runt 25-30 års ålder. Ett generellt drag som man ofta hör vad det gäller generationsväxling är att äldsta sonen är den som blir den nya lantbrukaren (jfr Jansson 1987; Flygare 2008). I denna studie har dock ett annat mönster uppenbarat sig. Som jag nämnde i analysen är alla de potentiella arvtagare jag talat med yngst i syskonskaran, förutom en som är ensam barn. En av arvtagarna jag intervjuat är dessutom kvinna.

Förutsättningarna inför övertagandet skiljer sig åt beroende på om föräldrarna valt att investera och utöka produktionen innan de ger ifrån sig gården eller fortsatt driva gården i dess ursprungliga skick fram till dess överlåtelse. Exempelvis får Tomas chans att överta en modern ladugård medan Martin tar över en äldre ladugård i behov av modernisering. I samband med generationsskiftet är han tvungen att utöka och eventuellt ändra produktionsinriktning för att möta konkurrensen från omvärlden. Momentet att ta över gården kan därför innebära mer eller mindre stress beroende på hur stora investeringar man tvingas göra och hur mycket man därmed måste skuldsätta sig. Dock kan man se att vid ett generationsskifte sker nästan alltid nyinvesteringar på gården, vilket gör att lantbruket utvecklas i någon riktning.

Som barn född på ett lantbruk, växer man upp och fostras in i en kontinuitet – att ta över gården blir för många arvingar därför en självklar del av livsvärlden. Arvtagarna ser sig själva likt en länk i en meningsfylld kedja som inte får brytas. Övertagandet innebär att man väljer ett visst sätt att leva sitt liv och det bästa med livsstilen är friheten. I lantbrukarens livsvärld blir man dock dagligen tvungen att förhålla sig till många abstrakta system eller ”frånvarande andra” som ständigt kommer till uttryck i form av politiska direktiv och ekonomiska ramar. Dessa system upplever lantbrukarna förtär en del av frihetskänslan. Systemens påverkan i vardagen är något som blivit mer och mer förekommande i takt med moderniseringen och införandet av EU:s gemensamma lantbrukspolitik med dess olika direktiv.

Flera av informanterna har talat om hur de saknar den gemenskap de upplevde i sin barndom, då många människor samlades kring vissa arbetsuppgifter. Nu har denna arbetsgemenskap ersatts av moderna effektiva maskiner. I tillägg kommer den kolonisering av vardagslivet som uppstår med en till synes allt mer byråkratisk jordbrukspolitik och med detta en påtaglig ovisshet om framtiden inom branschen. Trots detta verkar de unga lantbrukarna vara nöjda med sina livssituationer och skulle inte kunna tänka sig att byta ut sitt yrke mot någonting annat.

Källor och litteratur:

- Asplund, Johan 1987:** *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Bakka, Jorgen F; Fivelsdal, Egil; Lindqvist, Lars, *Organisationsteori: Struktur, kultur, processer*, 2005, Liber AB, Malmö
- Bäck – Wiklund Margareta 1988.** *Fenomenologi: Livsvärld och vardagskunskap*. Månsson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Bengtsson Jan 1999,** *En livsvärldsansats för pedagogisk forskning*. Bengtsson Jan (red.)1999: *Med livsvärlden som grund*. Lund: Studentlitteratur
- Cohen, Anthony P. 1985 (1995):** *The Symbolic Construction of Community*. London & New York: Routledge.
- Flygare Iréne 1998:** *Generation och Kontinuitet – familj jordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*. Uppsala: Upplands Fornminnesförening och hembygdsförbund.
- Giddens Anthony 1990:** *Modernitetens följder*. Lund.
- Gunnarsdotter Yvonne, 2006,** Doctoral thesis Swedish University of Agricultural Sciences, *Från arbetsgemenskap till Fritidsgemenskap – den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*, Uppsala, SLU service/Report
- Götebo Johannesson, Pia 1996:** *Mjölk, bär och eterneller. Om genus och tillvarons mångtydighet. Lantbrukarkvinnor i Mark under 1900-talet*. Stockholm: Carlssons.
- Hansen Kjell 1998:** *Världens motsträviga utkant*. Lund: Historiska media och författare
- Jansson, Sören 1987: *Den moderna bonden. Familj jordbruket i industrisamhället*. Stockholm: Gidlunds.
- Hellspong, Mats & Orvar Löfgren 1991:** *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Lund: Gleerups
- Ljung Maria 1988:** *Feministisk teori*. Månsson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Johansson Thomas 1988.** *Anthony Giddens och det senmoderna*. Månsson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Lärn-Nilsson Josefine, Désirée S Jansson, Lena strandberg.** *Naturbrukets husdjur*. Stockholm. LTs förlag

Månsson Per 1988. *Jurgen Habermas och moderniteten.* Månsson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker.* Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Teorell, Jan & Torsten Svensson 2007: *Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod.* Malmö: Liber.

Schutz, Alfred 1967: *The Phenomenology of the Social World.* Northwestern University Studies in Phenomenology & Existential Philosophy. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

Schutz, Alfred 1970: *On Phenomenology and Social relations.* Edited and with an Introduction by Helmut R. Wagner. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Internet:

De offentliga Åland. Åland.ax hemsida [http://www.aland.ax/?&link\[cat\]=2011-5-5](http://www.aland.ax/?&link[cat]=2011-5-5)

Eriksson Sussanne, Johansson Linnéa, Lönnblad Jan-Ole, Wahe Britt-Inger och Westerholm Gunnar, 2004. *Åland är ett demilitariserat, enspråkigt svenskt område med en självstyrelse tryggad genom internationella garantier.* Mariehamn: Mariehamns tryckeri. Utgiven av Ålands lagting och Ålandskapsregering. <http://www.aland.ax/aland/kortogott08.pdf>

Jordbruksverket 2011-05-04 *Stöd för dig som vill bli företagare*
<http://www.sjv.se/amnesomraden/stod/foretagsstod/startstod.4.207049b811dd8a513dc80003540.html>

Landskapsregeringen 2008: *LANDSKAPSREGERINGENS REGLER FÖRINVESTERINGSSTÖD OCH STARTSTÖD TILL LANTBRUKET PÅ ÅLAND ANTAGNA AV ÅLANDS LANDSKAPSREGERING DEN 28*

MARS:http://www.museum.ax/.composer/upload/naringsavd/jordbruksbyran/Microsoft_Word_-_LRregler_invstod_startstod__141_mars_2008.pdf

Nationalencyklopedin 2011-05-10 *Demokrati* <http://www.ne.se/lang/demokrati>

Nationalencyklopedin 2011-05-19 *Sytning* <http://www.ne.se/sytning>

Nya Åland 2009-10-21: *Unga jordbrukare får startstöd.*
http://www.nyan.ax/nyheter/?news_id=47345

Nya Åland 2009-05-04: *tiden är ute, dags för rejäl förändring.*
www.nyan.ax/ledaren/index.pbs?news_id=42774&news_instance=116

Official tourist gate away Åland 2011-05-09 *Den Åländska naturen*
http://www.visitaland.com/se/gora/cykel_och_mc/den_alandska_naturen

Ålandslandskapsregering 2011-05-08 *Om det Åländska jordbruket*
http://www.ls.aland.fi/naringsavd/jordbruksbyran/det_alandska_jordbr.pbs

Ålandsnaturbruksskola 2011-05-19 *Pågående utbildningar på Ålands naturbruksskola*
<http://www.landsbygd.ax/naturbruksskolan/>

Ålands statistik- och utredningsbyrå 2011-05-23 <http://www.asub.ax/>

Ålandstidningen 2010-11-12 *Låt inte människobönderna diktera jordbrukets framtid*
<http://www.alandstidningen.ax/article.con?iPage=1&id=24517>

Ålandstidningen 2010-05-11. *Projekt landsbygd 2010 har gett nya jobb.*
<http://www.alandstidningen.ax/article.con?iPage=1&id=24430>

Ålandstidningen 2009-03-30. *Maten och sjöfarten ger lika många jobb.*
<http://www.alandstidningen.ax/article.con?iPage=1&id=15933>

Bilaga 1